

(Kuala Lumpur 2005); *Kumpulan risalah nahu dan sharaf* (Kuala Lumpur 2010); *Tuĥfetü'l-ümme fi's-şalât 'alâ nebiyyi'r-raĥme* (eserlerinin tam listesi için bk. M. Zülkiflî b. İsmâil – Müncid Mustafa Behcet, s. 5-9).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah Mirdâd Ebü'l-Hayr, *el-Muĥtaşar min Kitâbi Neşri'n-nevr*, Cidde 1406/1986, s. 109; P. G. Riddell, *Islam and the Malay – Indonesian World*, London 2001, s. 198-200; Ezad Azraai Jamsari v.dğr., “Sejarah Ketenteraan Uthmaniyah dalam Kitab Ĥadiĥat al-Azhâr wa al-Ra-yâhin, Karya Shaykh Wan Ahmad al-Fatani”, *Nadwah Ulama Nusantara (NUN) IV: Ulama Pemacu Transformasi Negara*, Selangor 2011, s. 158-166; Mansod Lambensa, *18. ve 19. Yüzyıl Tayland'ın Patani Eyaletinde Fıkĥ Çalışmaları Şeyh Dâvûd b. Abdullah el-Fatânî Örneğİ* (yüksek lisans tezi, 2012), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 26, 40-41, 75-76; M. Zülkiflî b. İsmâil – Müncid Mustafa Behcet, “el-Edebü'l-‘Arabî fi'l-‘âlemi'l-Malâyeve” (el-Arabiyye ve hüviyyetü'l-ümme el-Mü'temerü'd-devliyyü'l-hâmis, el-Câmiatü'l-Ürdüniyye [15-17 Oktober 2012]), s. 5-9, ayrıca bk. tür.yer. (tebliğ metni maddenin doküman poşetindedir); M. Lâzım Lâvî, “Şeyĥ Ahmed el-Feţânî”, *al-Nur Journal GRAD. YIL*, I/1, Yala 2006, s. 25-40; Adnân M. Zeyn Sümnî, “Cühûdü 'ulemâ'î Feţânî fi neşri'l-‘ulûmî'l-‘Arabîyye”, a.e., II/2 (2007), s. 26; Shahru'l Nizam İshak v.dğr., “The Importance of Translation Mathematics Old Script”, *Malaysian Journal of Mathematical Sciences*, III/1, Selangor 2009, s. 56, 62; Muhammed Libâ, “Cühûdü'l-‘ulemâ’ ve'l-mü'es-sâtî't-ta'fîmiyye fi neşri'l-İslâm ve's-selâm fi Feţânî”, *Mecelletü'l-İslâm fi Âşyâ*, VII/2, Kuala Lumpur 2010, s. 138-139; Abdülġanı Ya'kûb Feţânî, “el-Bu'dü'd-dînî ve's-seĥâfî lede's-şâ'ir Ahmed b. Muhammed Zeyn el-Feţânî: Dirâse vaşfiyye”, *Mecelletü'd-dirâsâtî'l-luġaviyye ve'l-edebîyye bi'l-Câmi'atî'l-İslâmiyyetî'l-‘âlemiyye bi-Mâlizyâ*, özel sayı: Edebiyyât, Kuala Lumpur 2011, s. 119-135; Fauzi Deraman v.dğr., “Sheikh Ahmad al-Fatani and His Bisyaratul 'Amilin wa Nazaratul Ghafilin: A Contribution in Hadith Studies”, *Middle East Journal of Scientific Research*, XIII/2, Kuala Lumpur 2013, s. 191-195; Mustafa Öz, “Dâvûd el-Feţânî”, *DİA*, IX, 27.

ALİ BULUT

FETHİ PAŞA

(1801-1858)

Osmanlı askeri
ve devlet adamı.

Ahmed Fethi, Eyüp'te Abdullah Paşa Yalısı'nda doğdu. Enderun'dan yetişme Rodoslu Rikâbdar Hâfız Ahmed Ağa'nın oğludur. 1809'da Enderun'a alındı, 1826'da Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin çekirdeğini oluşturan Enderun Ağaları Bölüğü'ne girdi. 1827'de binbaşılığa, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında gösterdiği yararlılıklar sebebiyle miralaylığa ve

Fethi Paşa

ardından padişah yaverliğine yükseldi. 1830'da mirlivâ, ertesi yıl hassa feriki rütbelerini aldı. 1835'te Avusturya İmparatoru Ferdinand'ın tahta geçişini tebrik için Viyana'ya geçici elçi olarak gönderildi ve ertesi yıl görevi sürekli hale getirildi. 25 Temmuz 1837'de elçilik görevi üzerinde kalmak kaydıyla vezirlik rütbesiyle Aydın valiliğine tayin edildi. 1837'de Âlî Efendi ile (Paşa) birlikte Saint Petersburg'da yapılan askerî tâlimleri izlemek üzere Rusya'ya gitti. 28 Ocak 1838'de Aydın müşirliği yanında Londra elçiliğiyle görevlendirildi (*Takvîm-i Vekâyi'*, nr. 160, 2 Zilkade 1253, s. 1). Aynı düzenlemeyle Paris büyükelçiliğine tayin edilen Mustafa Reşid Paşa'nın işlerinin yoğunluğu dolayısıyla görev yerine gidememesi üzerine Fethi Paşa'nın onun yerine Paris büyükelçiliğine tayini ve Paris'e geçmeden önce İngiltere Kraliçesi Victoria'nın taç giyme törenine katılarak padişahı temsil etmesi kararlaştırıldı (*Takvîm-i Vekâyi'*, nr. 164, 11 Safer 1254, s. 2-3). Ancak 28 Haziran 1838'de yapılan törene yetişemedi ve padişahı Londra Sefiri İbrâhim Sârim Paşa temsil etti. 20 Ağustos'ta Londra'ya ulaştı, 30 Ağustos'ta kraliçeye takdim edildi ve görev yeri olan Paris'e geçti. II. Mahmud döneminde İngiltere'den borç alınması için Fethi Paşa görevlendirildi, fakat bu girişim sonuçsuz kaldı. 1839'da Abdülmecid'in tahta çıkması üzerine İstanbul'a döndü ve Meclis-i Vâlâ üyeliğine tayin edildi. 8 Ocak 1840'ta Ticaret nâzırı oldu. Bu arada II. Mahmud'un kızı Atiye Sultan'la nişanlandı. Fethi Paşa aslında Şemsinur Hanım'la evliydi. 7 Ağustos 1840'ta başlayan ve yedi gün süren gösterişli bir düğünle Atiye Sultan'la evlendi ve onun Bebek'teki çifte sarayında yaşamaya başladı, ancak Atiye Sultan'ın erken ölümü üzerine tekrar Kuzguncuk'taki yalısına döndü.

Serasker değişikliği esnasında bir ara serasker kaymakamlığı yaptı. Daha sonra

Mayıs 1842'de Meclis-i Vâlâ üyeliğine, 8 Kasım 1843'te Meclis-i Vâlâ reisliğine getirildi. 20 Mart 1845'te Mühimmat-ı Harbiyye nâzırı ve 10 Ağustos'ta ilâveten Tophane müşiri oldu. 26 Şubat 1853'te ikinci defa Ticaret nâzırlığına tayin edildi, ardından tekrar Tophane müşirliğine getirildi. 9 Eylül 1857'de azledildiyse de 22 Ekim'de son defa Tophane müşirliğine getirildi ve ölünceye kadar bu görevini sürdürdü. Haziran 1850'de Sultan Abdülmecid'in Girit'i kapsayan Akdeniz seyahatine katılmıştı. Ocak 1853'te kendisine birinci rütbeden Mecidî nişanı verildi. 14 Şubat 1858'de uzun süreden beri devam eden nefes darlığından öldü. Mezarı Divanyolu'nda II. Mahmud Türbesi haziresindedir.

İyi bir asker ve dirayetli bir devlet adamı olan Fethi Paşa aynı zamanda iyi bir hatipti, Batı kültürüne âşına bilgili bir aydındı. II. Mahmud kendisini çok severdi. Mustafa Reşid Paşa ile sürekli bir rekabet ve çekişme içinde olmuştur. Damatlığının yanı sıra Fransızca bilmesi, Batı'yı iyi tanınması, önemli görevlerde bulunması Fethi Paşa'nın saltanat müsteşarı gibi hareket etmesine yol açmıştır. Fethi Paşa'nın Mahmud Celâleddin, Mehmed Besim, Güzide ve Yegâne adlarında dört çocuğu vardı. Bunlardan ilki II. Abdülhamid tarafından, amcası Sultan Abdülaziz'in katlinde rol oynadığı iddiasıyla Midhat Paşa ile birlikte Tâif'e sürülüp orada öldürülen ve Sultan Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan'ın eşi olan Damad Mahmud Celâleddin Paşa'dır. Güzide Hanım, Mâbeyin Müşiri Eğinli (İngiliz, Büyük) Said Paşa'yla evliydi. Fethi Paşa'nın Atiye Sultan'la evliliğinden

Fethi Paşa'nın III. Mahmud Türbesi haziresindeki mezarının baş taşı kitabesi

de Seniye Hanımsultan ile Feride Hanım-sultan adlı iki kızı olmuştur.

Fethi Paşa aynı zamanda Türk müzeciliğinin öncüsüdür. 1846'da bazı eski silâhları Aya İrini Kilisesi'nde toplayarak Osmanlılar'da ilk müzeyi kurmuştur. Kilisenin avluyu saran revaklarının araları camkânlarla kapatılarak oluşturulan galerilerden biri eski silâhlar (Mecma-ı Esliha-i Atika); diğeri ise arkeolojik eserler (Mecma-ı Âsâr-i Atika) koleksiyonuna tahsis edilmiştir. Müzede çeşitli bölgelerden gönderilen Antik çağ eserleri de sergilenmekteydi. Ayrıca bu müzede yeniçeri kıyafetli mankenler de mevcuttu. Avrupaî zevkleri olan Fethi Paşa, Dolmabahçe Sarayı'nın inşası ve donatılmasında önemli rol oynamıştır. Top-hane nâzırı iken Abdülmecid'in emriyle Beykoz Paşabahçe'de bir cam ve billûr fabrikası kurdurarak Türk cam sanayiinin gelişmesine, Beykoz camları ve çeşmibûllüllerle cam sanatına büyük katkıda bulunmuştur. Burada üretilen camlar 1855'teki Paris Sergisi'nde madalya kazanacak derecede beğenilmiştir. Fethi Paşa aynı zamanda papa ile görüşen ilk Osmanlı devlet adamıdır.

Fethi Paşa öldüğünde geriye büyük bir mal varlığı ile devlet hazinesine ve şahıslara 1 milyon kuruştan fazla borç bırakmış, borcun büyük bir yükün tutmasında Avrupa tarzı zevkleri ve lükse düşkünlüğü etkili olmuştur. Paşanın İstanbul'da tabak ve tuğla fabrikaları, arsaları, çiftlikleri, maden ve şirket hisseleri, Adana, Yenişehir (Bursa) ve Çeşme'de han, mağaza, dükkân ve çiftlikleri vardı. Ayrıca Karacaahmet Mezarlığı'ndaki cami ile Rodos'ta kütüphane, mektep ve saat kulesi gibi eserleri, Rodos ve İzmir dahil çeşitli yerlerde çok sayıda vakıfları mevcuttu. Osmanlı sivil mimarisinin günümüze ulaşan nâdir eserlerinden biri olan Fethi Ahmed Paşa Yalısı (Pembe Yalı, Mocan Yalısı), Üsküdar ile Kuzguncuk arasında ve Paşalimanı mevkiinin biraz ilerisindedir. Arkasındaki, Kuzguncuk sırtlarına kadar uzanan tarihi Fethi Paşa Korusu'nun ayrılmaz bir parçası olan yalı dış görünüşü ve planı itibarıyla eski yalı mimarisinin nâdir örneklerinden biridir (bk. FETHİ AHMED PAŞA YALISI). Fethi Paşa, 1856'dan itibaren küçük vapurlarla Haliç'te yolcu ve eşya taşıma imtiyazına sahipti. Bu imtiyaz ölümünden sonra oğlu Mahmud Celâleddin Paşa'ya intikal etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, A.MKT.NZD, nr. 252/37, 265/84, 270/70, 282/37, 299/13, 303/7, 304/60, 305/51, 317/39, 322/78, 339/93, 344/23, 359/29, 367/39,

412/55; BA, A.MKT.MHM, nr. 212/50; BA, A.MKT.MVL, nr. 135/57; BA, A.DVN.MHM, nr. 10/8; BA, İ.DH, nr. 16460, 30728/1, 31353; BA, İ.MMS, nr. 8182; BA, DH.MKT, nr. 1580/51; BA, Cevdet-Maliye, nr. 27220; BA, Mabeyn Dosyaları, nr. 82/88, 118/54; *Üsküdar Şer'iyye Sicilleri*, nr. 733, s. 37; nr. 738, s. 66; nr. 739, s. 36; nr. 741, s. 92; nr. 742, s. 131-132; nr. 743, s. 55-56, 87-88; nr. 745, s. 5, 84, 95; nr. 746, s. 25; Cevdet, *Tezâkir*, IV, 58, 64; a.mlf., *Ma'rûzât*, s. 38; Lutfî, *Târih* (haz. Yücel Demirel), İstanbul 1999, IV-V, 851-852, 917, 928, 964; VI-VIII, 1033, 1057-1058; Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği*, İstanbul 2004, s. 43-54; Önder Küçükerman, "Tanzimat Dönemi Devlet Adamlarından Fethi Ahmed Paşa ve Türk Cam Sanayiinin Gelişimine Katkıları", *Sinan Genim'e Armağan-Makaleler*, İstanbul 2005, s. 458-481; Ali Akyıldız, *Haliç'te Seyrüsefer: Haliç Vapurları Şirketi ve Faaliyetleri*, İstanbul 2007, s. 21-22, 32, 127, 129; Neval Konuk, *Midilli, Rodos, Sakız ve İstanköy'de Osmanlı Mimarisi*, Ankara 2008, s. 144, 157, 160; Davut Hut, "Ahmed Fethi Paşa (1801-1858) Yalısı ve Korusu", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI: 6-9 Kasım 2008: Bildiriler* (ed. Coşkun Yılmaz), İstanbul 2009, I, 621-634; *Takvîm-i Vekâ'î*, sy. 160, İstanbul 2 Zilkade 1253, s. 1; sy. 164 (11 Safer 1254), s. 2-3; Ömer Eğecioğlu, "Kraliçe Victoria'nın Taç Giyme Töreni ve Fethi Ahmed Paşa", *Toplumsal Tarih*, sy. 211, İstanbul 2011, s. 68-72; Serap Sunay, "Tanzimat'ın İlk Saray Dügünü: Sultan II. Mahmud'un Kızı Atiyye Sultan'ın Ahmed Fethi Paşa ile Evlenmesi", *TTK Belleten*, sy. 278 (2013), s. 119-145; "Fethi Ahmed Paşa", *İst. A*, X, 5708-5709; Semavi Eyice, "Arkeoloji Müzesi ve Kuruluşu", *TCTA*, VI, 1596-1599; Cengiz Bektaş, "Fethi Ahmed Paşa", *DBİst. A*, III, 298-299.

DAVUT HUT

FİKHÜ'L-LUGA

(فقه اللغة)

Medeniyet araştırmalarına
vesile olmak üzere
dil incelemelerini kapsayan
ve filoloji ile eşdeğer görülen terim;
dilnin genel kanunlarına ilişkin
konuları kapsayan dil bilimi dalı.

Sözlükte "dilnin derin bilgisi" anlamına gelir. İslâm telif geleneğinde bu terimi ilk defa İbn Fâris kullanmıştır. İbn Fâris 382 (992) yılında tamamladığı eserine, öğrencisi Büveyhî Veziri Sâhib b. Abbâd'a ithaf ettiğinden *eş-Şâhibî fi fikhî'l-luga (ti'l-'Arabiyye ve mesâ'ilihâ) ve süneni'l-'Arab fi kelâmihâ* (Arap dili konularının derin bilgisiyle Araplar'ın ifade gelenekleri alanında Sâhib b. Abbâd'a ithaf edilen kitap) adını vermiştir. Aynı zamanda bir fıkıh âlimi olan İbn Fâris fıkıh usulünden esinlenerek dil incelemeleri için *fikhü'l-luga* tabirini kullanmıştır. Eserin girişinde de başlığın içeriğini açıklarken Arap dilinin fûrûu ve usulü bulunduğunu, fûrû ille kelimeler ve anlamlara dair incelemelerin, usulü ile de dilin vaz'ı (doğuştan), özellikleri gibi genel

kuralların kastedildiğini belirtmiştir. Bu konuların yer aldığı eserde *fikhü'l-luga* dilin fûrûuna, "sünen" adını verdiği ikinci kısım ise Arap dilinin usulüne tekabül etmekte ve asıl *fikhü'l-luga* incelemeleri bu kısımda ele alınmaktadır. *Fikhü'l-luga* ile ilgili olarak dilin genel meseleleri, dilin doğuşuna ve devamına dair teoriler, Arap dilinin üstünlüğü ve lehçeleri; Arap dilinin ses, sarf, nahiv, i'rab, delâlet, mâna, üslûp meseleleri; meânî, beyan, bedî' olarak belâgat konuları; kinaye, ta'riz, itirâz, îmâ, iştikak, müterâdif, mecaz, müsterek, kıyas, naht gibi hususlar eserde karışık bir şekilde incelenmiştir. Eserin ana amacı Kur'an nassına hizmet etmektir. Başlığında *fikhü'l-luga* tabiri geçen ikinci eser Ebû Mansûr es-Seâlibî'ye (ö. 429/ 1038) aittir. Seâlibî, Ebû'l-Fazl el-Mikâlî'ye ithaf ettiği ve birçok konuyu İbn Fâris'ten aynen aktardığı eserini *Fikhü'l-luga ve sırrü'l-'Arabiyye* diye adlandırmıştır. Kitap, ana bölümü oluşturan *fikhü'l-luga* ile ona ek olarak yazılan "sırrü'l-'Arabiyye" bölümünden meydana gelmektedir. *Fikhü'l-luga* kısmında, tematik sözlük niteliğinde otuz bölüm ve zengin alt bölümler halinde Arap dilinde kelimelerin anlam nüansları üzerinde durulmuştur. Burada *fikhü'l-luga* tamlamasında yer alan "luga" (luga) kelimesi dil değil kelime anlamında kullanılmış, Arapça, Farsça ve Rumca kelimelere karşılaştırmalı olarak belli miktarda yer verilmiştir. İbn Fâris'in sünenü'l-Arab bölümüne tekabül eden sırrü'l-'Arabiyye kısmında Arap dilinin genel özellikleri, sesler, sarf, nahiv, meânî, beyan ve bedî' olarak belâgat meseleleri; teşbih, mecaz, istiare, cinas ve tîbâk gibi konular incelenmiş olup bu eserin temel amacı da Kur'an nassına hizmet olarak açıklanmıştır.

Söz konusu iki eserin içerik ve amacından hareketle *fikhü'l-luga* (*fikhü'l-lugati'l-'Arabiyye*) tabiri "inceleme (istikrâ) ve betimlemeye dayalı bir araştırma yöntemi olarak fasih Arapça'nın ayırıcı özellikleri, doğuşu, gelişim süreci, fasih dilden farkları bakımından lehçeler, fasih dilin tekâmül tarihi, kıyas, ta'lîl, semâ', dilin görevi ve fonksiyonu, Arapça'nın ilk vatanı, ailesi, diğer dillerle ilgisi gibi genel meseleler, dil seslerinin mahreç ve sıfatları, işlevleri, kelimelerin delâletlerinden bahseden bilim dalı" olarak tanımlanmıştır. Bu alanda eser yazan birçok müellif, konu ve meseleler birbiri içine girdiğinden *fikhü'l-luga* ile ilmü'l-luganın (dil bilimi) alanlarının ve sınırlarının kesin çizgilerle belirlenmesinin güçlüğüne ifade etmiştir. Bazı yazarlar da bunların eş anlamlı